

ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ І АДЕКВАТНІСТЬ ВІДТВОРЕННЯ ПРАГМАТИЧНИХ ТЕКСТІВ У ПЕРЕКЛАДІ

Владислава ДЕМЕЦЬКА (Херсон, Україна)

У статті пропонується аналіз теоретичних підходів до вивчення понять еквівалентність і адекватність з огляду на проблеми відтворення прагматичних типів текстів для іншомовної, а надто іншокультурної аудиторії. Особливо акцентується увага на теоретичному і практичному доробку вітчизняних перекладаознавців – професорів В.І.Карабана та О.І.Чередниченка – у досліджуваній проблематиці.

The article presents the analysis of theoretical perspectives to the notions of equivalency and adequacy from the point of view of trans-coding the pragmatic texts to the cultural stereotypes of target audience. It is accentuated the scientific researches of prof. Karaban V. and prof. Cherednichenko O. in this sphere.

У середині ХХ століття процес перекладу трактувався як перевираження засобами мови перекладу того змісту, який уже було виражено засобами оригіналу. Тобто, переклад розглядався як інтерлінгвістична трансформація плану вираження тексту, що здійснюється за умов збереження інваріантності плану його змісту. Перекладацька природа зазначеного перетворення найповніше висвітлюється моделлю закономірних відповідностей, або моделлю еквівалентності мовних одиниць [2]. У межах наведеної концепції адекватність перекладу подавалась як семантична точність, доповнена стилістичною еквівалентністю, яка містить принцип підпорядкування тексту перекладу функціонально-стилістичним нормам мови перекладу. Зрозуміло, що семантико-стилістична адекватність визначалась через оцінювання семантичної та стилістичної еквівалентності мовних одиниць, що формують тексти оригіналу й перекладу.

Надалі лінгвістична теорія перекладу збагатилась фундаментальними положеннями інформатики й теорії комунікації, що сприяло формуванню концепції функціонально-прагматичної адекватності перекладу [1]. Поняття прагматичної адекватності тексту встановлюється з огляду на його відповідність цільовій настанові відправника повідомлення, а критерієм такої адекватності слугує рівноцінний (в ідеалі тотожний) комунікативний ефект. Функціонально адекватний переклад, завданням якого є висвітлення

функціональної домінанти оригіналу, як вторинний текст наділений тою ж адекватністю, що й адекватність відповідного первинного тексту. Звідси, виявлення критеріїв якості перекладу, що базуються на концепції семантико-стилістичної адекватності, становить власне лінгвістичну проблему, а встановлення критеріїв перекладу з огляду на функціональну адекватність становить лінгвопрагматичну проблему, вирішення якої здійснюється в межах теорії комунікації. Погоджуючись із тим, що з позиції семантико-стилістичної теорії адекватності види «адаптивного транскодування» не повинні вважатися перекладами, Ю.В.Ванніков стверджує, що оскільки такі неповні переклади можуть вірно реалізувати комунікативну настанову, ініційовану одержувачем, їх слід визнати повноправними перекладами, що відрізняються від інших «власне перекладів» типом своєї адекватності [2, с.38].

Орієнтацію на замовника перекладу найбільш експліцитно виражено в так званій теорії «скопас», запропонованій Г.Фермейером і К.Райс. На їх думку, перекладач повинен будувати текст (зважаючи перш за все на мету перекладу), виходячи винятково з мети перекладу з урахуванням чинників політики й конкретної ситуації. У межах цієї концепції під перекладом розуміється все, що може виконувати перекладач у різних видах комунікації [5].

Пропонуючи план критики перекладу, П.Ньюмарк включає аспект аналізу оригіналу, при якому варто взяти до уваги мету автора, ставлення до висвітленої теми, характеристику читацької аудиторії [12]. Проте, не завжди врахування читацької аудиторії є прерогативою перекладу. Так, В.С.Виноградов, окреслюючи специфіку перекладу текстів художньої літератури, відзначає, що «мета перекладу полягає не в пристосуванні до чийогось сприйняття» і пояснює це тим, що, по-перше, сприйняття не може бути клонованим, воно неодмінно чимось різниться, а по-друге, перебільшення ролі комунікативного чинника в перекладі «спричиняє розмивання внутрішнього змісту», заміщення «сутності об'єкту реакцією на нього з боку суб'єкта, який сприймає» [3]. Тому логічно вбачається й відмова перекладознавця від уживання терміну «адекватність», і повна його заміна поняттям «еквівалентність». Використання терміну «еквівалентність», на думку науковців, доречно в дослідженнях прагматичного рівня мовних одиниць, які створюють комунікативний ефект тексту перекладу, відповідний комунікативному ефектові тексту оригіналу. А.Дафф наголошує, що такі параметри як «де, коли, як відбувається й кому адресовано» повідомлення – визначають зміст, форму й стиль мовної

комунікації. Зазначені аспекти належать до так званих «неписаних правил» мови, що певним чином обумовлюють успішність міжкультурної комунікації [11, с.19-21]. Інакше кажучи, проблема еквівалентності – це відтворення тексту оригіналу, його змістовної, смислової, семантичної, стилістичної та функціонально-комунікативної інформації. Проблема адекватності – це відтворення реакції, яку текст ВТ справляє на аудиторію з урахуванням її лінгвокультурних стереотипів очікування. Іншими словами, мірило адекватності перекладу – читацьке сприйняття. Унаслідок чого, парадоксальними, але зовсім не винятковими в історії перекладу є випадки, коли стилістично еквівалентні тексти перекладу (далі – ПТ) не змогли (або не відразу змогли) стати функціонально адекватними, а функціонально адекватні ПТ не були стилістично еквівалентними. Загальновідомий приклад з перекладом В.Брюсова й М.Лермонтова «Гірських верховин» Гете. В.Брюсов точно відтворив ритміку оригіналу, дуже близько передав словесну структуру і образний ряд цієї поезії, проте в нашій пам'яті живе і житиме не його переклад, а переспів Лермонтова.

Суть способу адаптації полягає в тому, що в процесі літературної комунікації перекладач зближує дві соціально-культурні сфери. Текст як продукт однієї із сфер та її відображення, потрапляючи в іншу, чужу сферу пристосовується, адаптується до умов останньої. «Згідно з сучасною лінгвістичною термінологією, адаптуються семантична й стилістична структури тексту оригіналу. Таку адаптацію можна назвати лінгвістичною» [8, с. 4].

Іноді для збереження реакції необхідно застосувати до тексту трансформації різного роду, навіть радикальні. А іноді, зберігаючи текст, неможливо відтворити реакцію хоча б наближену до реакції носія вихідної традиції. У різних випадках, залежно від мети перекладу, певні способи можуть домінувати або відступати на другий план. Отже, еквівалентності відповідає власне переклад, а адекватності – адаптація.

За наявності в перекладознавстві опозиції еквівалентний переклад - адекватний переклад, ми пропонуємо опозицію репродуктивний переклад - адаптивний переклад. Термін «репродуктивний переклад» введено на позначення типу перекладу, який зорієнтовано на відтворення лінгвокультурного коду аудиторії відправника. У свою чергу, адаптивний переклад - це тип перекладу з домінантною установкою на мовні та культурні стереотипи реципієнта ПТ. Тож повторюємо: адекватний переклад, як результат перекладацької діяльності, можливий лише за умов комплементарного характеру репродуктивних і адаптивних стратегій. Цю

ідею підтверджують Ж.-П. Віне й Ж. Дарбельне, з якими важко не погодитись у тому, що відмова від адаптації, яка стосується не лише структури, але й самого «розвитку ідей, думок і способів їх фактичного викладу», спричиняє виникнення в «правильному тексті певної невизначеності, чогось фальшивого, що неминуче виявиться в перекладі» [4, с.166]. Нівелювання в перекладі «змін у мисленні, в культурному й лінгвістичному планах», може призвести до породження немодульованих і неадаптованих перекладів «важливих документів, шкільних підручників, журнальних статей, сценаріїв до фільмів тощо», які виникають через необізнаність або через прагнення до «хибно усвідомленої точності» перекладачами, які «не можуть або не ризикують здійснити опосередковані (непрямі) переклади» [4].

Відмінність перекладу-адаптації від перекладу-репродукції та інших різновидів інтертекстів або видів (між)мовного посередництва полягає в тому, що перекладацька адаптація свідомо зорієнтована на зіставлення й перевірку текстом оригіналу. Перекладацька адаптація не суперечить перекладу-репродукції, а є комплементарним типом перекладу.

Адекватний переклад у будь-якому разі передбачає адаптацію. Різні типи текстів зазнають різного ступеню адаптації, а саме: адаптації можуть підлягати елементи семантичного, структурного і прагматичного рівнів. Тому, ми пропонуємо розглядати наступні види адаптації: 1) адаптація на гіпертекстовому рівні (структурно-композиційна); 2) адаптація на текстовому рівні (стилістична); 3) адаптація на гіпотекстовому рівні (лексико-семантична, граматична). Інша річ, що пропорції власне перекладацьких, репродуктивних і адаптивних стратегій підпорядковані типові тексту, та не просто умоглядному типові тексту, а прагматичному. Чим ближче прагматична функція тексту до домінантних, тим більше адаптивних стратегій необхідно застосовувати при перекладі, але не забуваючи про репродуктивні. Іншими словами, головний критерій перекладацької адаптації тексту – це його прагматична орієнтація.

Прагматика комунікативної ситуації встановлює певний код реальної мовленнєвої діяльності, декодування якої відбувається завдяки культурному фонду, навичкам соціальної поведінки комуніканта (адресата) тощо. Цілком слушною з цього приводу вбачається думка проф. Карабана В.І. щодо прагматичних проблем перекладу, до яких зокрема він зараховує: «передачу прагматичних характеристик оригіналу та врахування при перекладі чинника адресата (застосування прагматичної адаптації для повного розуміння

адресатом тексту перекладу, вибір одного з національних варіантів полінаціональної літературної мови, на яку слід здійснити переклад тощо)» [6, с.236].

Проблема прагматичної адаптації тексту перекладу була порушена ще в 1980 році проф. Чередниченком О.І. в статті, яка була присвячена мовній варіативності у перекладі Так, проф. Чередниченко О.І. зокрема наголошує, що «ступінь можливої варіативності перекладу, який залежить від ряду прагматичних і стилістичних характеристик (комунікативної установки, жанрової приналежності, кінцевого напрямлення й т.і.), зростає в умовах територіальної варіативності мови» [10, с.48]. Тому переклад мовних елементів, які передають «асоціативні реалії в національній мові та її варіантах, як правило, пов'язаний з прагматичною адаптацією тексту перекладу і може вимагати експлікації того, що імпліцитно виражено в оригіналі» [10, с.49].

У своїй роботі проф. Карабан В.І. не тільки окреслює прагматичні проблеми перекладу, а що найважливіше, пропонує моделі адаптивного перекладу на рівні мовленнєвих одиниць, а саме: «прагматичних ідіом, ... речення при перекладі з огляду на різницю у характері та обсягу знань адресатів оригіналу і перекладу, ... непрямих мовленнєвих актів, ... написів та оголошень як особливих видів мовленнєвих актів», а також речень, необхідність адаптації яких зумовлена розбіжностями у рівнях ввічливості українського й англійського мовлення та вимогами політичної коректності [6, с.354-355]. Аналізуючи прагматичні проблеми перекладу, проф. Карабан В.І. досліджує прагматичні перекладацькі трансформації прямих і непрямих мовленнєвих актів з огляду на «існування культурної обумовленості деяких принципів, що керують використанням ... непрямих і прямих мовленнєвих актів при організації їх у дискурсе» [6, с.362]. Порівняльний аналіз мовленнєвих актів і засобів їхнього вираження відповідає нагальним потребам практики перекладу, на що вказує проф. Карабан В.І. і, зі свого боку, пропонує типи прагматичних трансформацій мовленнєвих актів [6, с. 363]. Загалом, можна говорити про те, що проф. Карабан В.І. запропонував типи перекладацьких трансформацій, застосування яких у практиці перекладу не тільки неодмінно полегшить роботу перекладачів, а й застереже від імовірних помилок в аналогічних ситуаціях міжмовного та міжкультурного спілкування. Отже, комунікативна ситуація обумовлює прагматичну функцію тексту, якщо текст спрямований на адресата.

Власне кажучи, будь-який текст націлений на гіпотетичного адресата, наприклад, види інформативних текстів. Не останнє місце посідає й акцентування цільових настанов тексту: інформаційний текст більше зорієнтований на зміст, а прагматичний – на аудиторію, проте, зрозуміло, що всі вони виконують прагматичну функцію. Необхідним убачається з'ясування тлумачення власне прагматичної функції термінами впливу й дії.

Будь-який текст, як семіотичний, так і метасеміотичний певним чином впливає на аудиторію. Еквівалентність тільки мовних засобів як чогось самостійного й конкретного не гарантує успіху перекладу. Ми повинні розглядати еквівалентність на більш конкретному рівні – це еквівалентність соціально-культурних ситуацій оригіналу й перекладу. Еквівалентність / нееквівалентність ситуацій залежить від еквівалентності / нееквівалентності її структурних елементів, що у свою чергу вимірюється еквівалентністю / нееквівалентністю функції впливу на читача. Внаслідок чого особливої ваги набуває обмеження прагмафункції та відповідно прагматексту однією важливою умовою: він спонукає до дії. Певна річ, будь-який текст, що пропонує «нову» інформацію, спонукає адресата до певних змін, але змін у картині світу людини, тоді як прагматекст спонукає адресата безпосередньо до дії. Прагматекст передбачає, що реакція на нього буде «негайною», оскільки в іншому випадку постає чимало перешкод між «нав'язуванням» дії, або «підбуренням» до дії та виникненням можливих перепон цій дії. Таким чином, прагматекст скорочує дистанцію між запланованою або змодельованою комунікативною ситуацією та ситуацією реальною, що спричиняє його схожість з чистим ритуалом.

Прагматексти, основне завдання яких «увергнути» в дію, «нав'язують» або вводять у наступну, змодельовану ситуацію нових дійових осіб. Гіпотеза полягає в тому, що спонукання до дії передбачає існування за межами реальної ситуації іншої вірогідної ситуації, за якої той, хто є пасивним комунікантом (адресатом), перетвориться на адресата певної позитивної дії. Мається на увазі, що за межами реальної комунікації існує певна комунікація, де потенційний споживач стає активним споживачем, суб'єктом. Зауважимо, що наведене твердження стосується не тільки власне рекламного тексту, але й усякого прагматичного тексту. Інша справа, що саме в рекламному типові тексту директивна функція постає домінантною і такою, що безпосередньо впливає на структуру та лексико-семантичну специфіку тексту. Прагматичні тексти розрізняються за ступенем вияву прагмафункції.

За такого підходу постає наступна проблема: чи не є будь-який прагматекст «викликачем», «заклиначем» інших дійових осіб? І тоді безперечний інтерес становить ситуація, в якій адресат щодо інших адресатів (учасників) починає символічно діяти. Проповідь, наприклад, змушує сприймати світ святості й світ гріха, персонажів святості й гріха не як алегоричні фігури, а як реальних учасників певних ситуацій.

Отже, ми визначили наступні підгрунття класифікації прагматекстів: 1) основний компонент прагматики – спонукання до дії, на відміну від ефекту впливу; 2) ймовірність дії виявляється винятково в межах комунікативної ситуації; 3) розбіжність внутрішньотекстового простору й часу та макротекстового простору й часу є диференційною ознакою функціонування прагматексту; 4) критерієм вичленування прагматексту постає (його) імпліцитна здатність до зближення модельованої та реальної ситуацій у часі й просторі, що зближує ритуал і прагматекст; 5) прагматекст, створюючи іншу (віртуальну) ситуацію за межами реальної ситуації, обумовлює перехід пасивного адресата в активного суб'єкта дії або співдії з іншими дійовими особами.

Як відомо, вивчення процесу перекладу здійснюється непрямим шляхом за допомогою розроблення різноманітних теоретичних моделей, які з більшою або меншою наближеністю висвітлюють процес перекладу в цілому чи будь-яку його сторону. Моделі перекладацької адаптації мають умовний характер, оскільки необов'язково відображають реальні дії перекладача в процесі створення тексту перекладу. Моделі перекладацької адаптації, як і моделі перекладу за В.Н.Комісаровим «відображають два взаємопов'язаних аспекти: 1) загальну характеристику моделі із зазначенням можливої сфери її застосування; 2) типи перекладацьких операцій (трансформацій), здійснювані в межах моделі» [7, с.158-159]. Адаптивний потенціал дискурсу /тексту виявляється в потенційній здатності певного дискурсу / тексту до адаптації в перекладі, а іноді й до обов'язкової адаптації. Отже, потенційна «схильність» до адаптації підпорядковується пріоритетності прагматичної функції перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. - М.: Просвещение, 1975. - 240 с
2. Ванников Ю.В. Проблемы адекватности перевода. Типы адекватности, виды перевода и переводческой деятельности // Текст и перевод / Отв. ред. А.Д. Швейцер. - М.: Наука, 1988. - С. 34 - 39.

3. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). - М.: ИОСО РАО, 2001. - 224 с.
4. Вине Ж.-П., Дарбельне Ж. Технические способы перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. - М., 1978. - С. 157 - 167.
5. Загидуллин Р.З. Критика концепции перевода как вида языкового посредничества // Теорія та практика перекладу: Укр. наук. збірник / Відп. ред. О.І.Чередниченко. – Вип.19. - К.: КНУ, 1993. – С.23-30.
6. Карабан В.І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову. Навчальний посібник – довідник для студентів вищих закладів освіти. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2003. – 608с.
7. Комиссаров В.Н. Эвристическая ценность моделей перевода. Теория и переводческая практика // Картина мира: Лексикон и текст: Сб. науч. трудов МГЛУ. - 1991. - Вып. 378. - С. 126 - 131.
8. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. - М.: Международные отношения, 1974. - 216 с.
9. Овсянникова Е.В. Гибридизированный стиль как переводческая проблема // Матер. VI Междунар. науч. конф. по переводоведению «Федоровские чтения» (21 - 23 окт. 2004г.). - СПб.: Филологический ф-т СПбГУ. - 2005. - Вып. 5: Университетское переводоведение. - С. 255 - 261.
10. Чередниченко А.И. Языковая вариативность и перевод // Теорія та практика перекладу. - 1980. - Вип..4. - С.46-53.
11. Duff A. Translation. - Oxford: Oxford Univ. Press, 1989. - 160 p.
12. Newmark P. Textbook of Translation. - Longman, 2003. - 290 p.